

TERESA PEKALA

Wydział Filozofii i Socjologii UMCS w Lublinie Tradycja i współczesność

Philosophy and Sociology Department UMCS in Lublin. Tradition and the Present Day

Jubileusz dwudziestolecia Wydziału Filozofii i Socjologii, obchodzony w 2010 r., obejmuje zaledwie część historii środowiska filozoficznego i socjologicznego na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej.

Historia środowiska filozoficznego sięga początków utworzenia uniwersytetu. Można wręcz powiedzieć, że filozofia była pierwszą dyscypliną uprawianą w ramach nowo powstającego uniwersytetu. 23 września 1944 r., a więc na miesiąc przed oficjalnym utworzeniem Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, miał miejsce cykl „Uniwersyteckich Wykładów Powszechnych”, w których znalazły się 2 odczyty prof. Narcyza Łubnickiego: *Rozwój idei pozytywistycznej* oraz *Co to jest nauka?*, będące faktycznie inauguracją działalności uniwersyteckiego ośrodka filozoficznego.

Kiedy zastosujemy szerszą perspektywę i obejmimy myślą historię środowiska filozoficznego i socjologicznego od jego początków, wtedy łatwiej określić specyfikę i styl badań naukowych w obydwu instytutach. Wydawany w roku jubileuszowym tom jest dobrą okazją, by dokonać retrospektywy i przyjrzeć się polu badawczemu obecnych oraz byłych pracowników Wydziału. Osobowość prof. Narcyza Łubnickiego, pierwszego kierownika utworzonej w 1944 r. Katedry Logiki i Metodologii na Wydziale Przyrodniczym, oddziaływała na poglądy i kształtowała postawy dwu pokoleń obecnego Wydziału Filozofii i Socjologii. Ocena dorobku naukowego osób wybitnych, do grona których niewątpliwie należał prof. Narcyz Łubnicki, jest poważnym wyzwaniem, wymagającym uważnej, osobnej refleksji. Przypominam w tym miejscu osobę i dzieło Profesora, by skłonić młodych badaczy do podjęcia tego zadania.

W historii naszego środowiska drugim wydarzeniem, ważnym dla ukształtowania profilu badań naukowych, było włączenie w 1952 r. dwu działających na uniwersytecie katedr filozofii w strukturę Wydziału Humanistycznego oraz utworzenie Instytutu Nauk Pedagogicznych i Filozoficznych. Nauki filozoficzne i socjologiczne wyodrębniają się z Wydziału Humanistycznego dopiero w 1973 r., kiedy to utworzony dwa lata wcześniej Instytut Filozofii i Socjologii przekształca się w Międzyuczelniany Instytut Filozofii i Socjologii. Dwadzieścia lat wspólnej pracy, filologiczne i historyczne wykształcenie znacznej części kadry miało i ma ogromny wpływ na sposób uprawiania filozofii i socjologii, jako dyscyplin mocno związanych z żywotnymi problemami humanistyki. Wiedza historyczna oraz kultura duchowa – to dziedzictwo nieocenione – zwłaszcza w perspektywie lat, które jakże trafnie prof. Narcyz Łubnicki nazwał „okresem heroicznym”.

Jubileusz jest zawsze okazją do wyrażenia wdzięczności nauczycielom, mistrzom, kolegom. Wielu z nich swój związek z Wydziałem Filozofii i Socjologii wyraziło, zamieszczając artykuły w niniejszym, okolicznościowym tomie. Z żalem myślimy o tych, którym jesteśmy winni słowa wdzięczności, a których z nami już nie ma. Tak się złożyło, że referaty i wspomnienia towarzyszące jubileuszowi dwudziestolecia Wydziału Filozofii i Socjologii wygłaszane były w czasie, kiedy obchodzony jest Światowy Dzień Filozofii. Warto więc przyjrzeć się poglądom, nieżyjących już, niestety, wykładowców w kontekście ich koncepcji filozoficznej.

Czy ich wizja człowieczeństwa i nauki jest aktualna, czy może być przesłaniem skierowanym do młodszych pracowników i studentów?

Rozpocznę od słów prof. Narcyza Łubnickiego, wypowiedzianych w czasie uroczystości nadania Profesorowi godności doktora *honoris causa* UMCS w 1982 r.

„Podstawą postępowania wobec ludzi (szerzej – wobec wszystkich istot świadomych) powinna być SYMPATIA w sensie etymologicznym: współprzeżywanie cierpień i radości z inną istotą. Ale współprzeżywanie nie jest utożsamianiem się. Każdy człowiek czuje w sposób jemu tylko właściwy, indywidualny. Nie wolno podciągać pod jeden strychulec myśli, uczuć, dążeń wszystkich ludzi. Trzeba cenić ich indywidualne życie wewnętrzne, niepowtarzalną twórczość każdej jednostki. Ta różnorodność nadaje blask i wielobarwność kulturze ludzkiej. Nie wolno budować własnej egoistycznej przyjemności kosztem cierpień innych – właśnie z tego powodu, że sympatia powszechna jest nie tylko wymagalnikiem, lecz realną reakcją jednej istoty na wyczuwalne przeżycia innej istoty?”.

Prof. Narcyz Łubnicki taką postawę, którą nazywał indywidualizmem społecznym, przekazał swoim uczniom. Przywiązywali oni wielką wagę do powinności zachowywania postawy filozoficznej, rozumianej w jej źródłowym sensie.

Prof. Ewa Borowiecka, wieloletni kierownik Zakładu Etyki i Estetyki przestrzega, by filozofia zapatrzona w naukę nie uległa samoograniczeniu. Wiedza filozoficzna wykracza bowiem poza wiedzę naukową i uzupełnia ją. Wraz z wiedzą religijną, potoczną i życiową służy mądrości.

Mądrości nie można nauczyć się z książek. „Nie oczekuje się mądrości od uczonych, nawet od filozofów – niejednokrotnie mówiła prof. Borowiecka – nie za nią ich się chwali. Ich zaletami są wiedza, inteligencja, oryginalność, odkrywczność, twórczość, przydatność itp., ale nie mądrość. Nie jest wiedzą naukową, choć może z niej korzystać. Jest raczej uzupełnieniem nauki w tym, czego właśnie ona nie zawiera, a co ma dla człowieka podstawowe znaczenie”.

Sens tego przesłania wydaje się niezwykle ważny w czasach rozluźnienia bezpośrednich kontaktów pomiędzy mistrzem i uczniem. Wiedzę tkwiącą w mądrości można zdobyć jedynie przez obcowanie i współprzeżywanie – w tej dziedzinie – nie autorytet nauki, a autorytet człowieka jest decydujący. Nie łatwo być autorytetem, będąc nawet wybitnym naukowcem – mówił prof. Leon Koj na jednym z posiedzeń Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Biografia Profesora jest niezwykle pouczającym przykładem, jak żyć, by autorytetu nie utracić, nawet w czasach heroiczych.

Przypominając wybrane myśli i wydarzenia z historii we wprowadzeniu do tomu jubileuszowego, jako urzędujący dziekan spełniam swoją powinność i przekazuję ważne, w moim przekonaniu słowa, by nie zatarły się w pamięci.

Sympatia, współprzeżywanie i mądrość uzupełniają wiedzę, są fundamentem powstawania autorytetu. Bez nich nie ma wspólnoty uczących i nauczanych, która należy do istoty uniwersytetu i decyduje o tym, że uniwersytet różni się od wyższej szkoły zawodowej. Autorytet nie utożsamia się z byciem specjalistą – pisał w *Eseju o autorytecie* Władysław Stróżewski – jest z nim jak ze szczęściem: najtrudniej przychodzi je osiągnąć tym, którzy najbardziej o nie zabiegają. Autorytet wymaga, aby wiedza i umiejętność współtworzyły osobowość – osobowość wykładowcy jest nie do zastąpienia. Wiedzą o tym dobrze ci, którzy mieli szczęście słuchać np. wykładów z estetyki i filozofii współczesnej prof. Bohdana Dziemidoka, którego tekst jest publikowany w niniejszym tomie.

Nie należy jednak zapominać, że w nowoczesnych społeczeństwach, na otwartym rynku usług edukacyjnych, uniwersytet musi konkurować ze szkołami wyższymi w kształceniu specjalistów, wyróżniając się wysoką jakością kształcenia, profesjonalizmem kadry nauczającej, atrakcyjnymi programami nauczania, bazą dydaktyczną.

Obecnie Wydział Filozofii i Socjologii zatrudnia 97 pracowników naukowo-dydaktycznych: 11 profesorów tytułarnych, 10 profesorów UMCS, 13 doktorów habilitowanych, 52 doktorów, 11 magistrów. Prace badawcze prowadzone są w 17 zakładach i 1 pracowni. W strukturze Instytutu Filozofii znajdują się: Zakład Antropologii Kulturowej, Zakład Estetyki, Zakład Etyki, Zakład Filozofii Kultury, Zakład Filozofii Współczesnej, Zakład Historii Filozofii Nowożytnej, Zakład Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej, Zakład Historii Myśli Społecznej, Zakład Logiki i Filozofii Nauki, Zakład Ontologii i Teorii Poznania, Zakład Religioznawstwa i Filozofii Wschodu, pracownia komputerowa, biblioteka instytutowa.

W strukturze Instytutu Socjologii znajdują się: Zakład Socjologii Ogólnej, Zakład Socjologii Kultury i Wychowania, Zakład Socjologii Medycyny i Rodziny, Zakład Socjologii Wsi i Miasta, Zakład Gospodarki i Organizacji, Zakład Makrostruktur Społecznych, Pracownia Metod i Technik Badawczych oraz biblioteka instytutowa.

Poza ostatnim rocznikiem jednolitych pięcioletnich studiów magisterskich, na Wydziale Filozofii i Socjologii prowadzone są stacjonarne studia pierwszego stopnia z filozofii o specjalności ogólnofilozoficznej, etycznej i religioznawczej, stacjonarne studia pierwszego stopnia filozoficzno-historyczne (makrokierunek), stacjonarne studia drugiego stopnia z filozofii, stacjonarne i niestacjonarne studia trzeciego stopnia z filozofii oraz z nauk o poznaniu i komunikacji społecznej. Kształcenie w Instytucie Socjologii odbywa się w ramach stacjonarnych studiów pierwszego stopnia (również w Kolegiach w Radomiu i Białej Podlaskiej). Prowadzone są studia magisterskie uzupełniające drugiego stopnia, niestacjonarne studia pierwszego stopnia oraz niestacjonarne studia magisterskie uzupełniające drugiego stopnia. Studenci socjologii wybierają jedną z pięciu specjalizacji (socjologia gospodarki, rozwój regionalny, animacja kultury i komunikowanie społeczne, lokalna polityka społeczna i zdrowie publiczne oraz analiza jakości usług).

Pracując nad nowymi programami, musimy zdawać sobie sprawę z konieczności dostosowania do procedur unijnych w zakresie szkolnictwa wyższego. Treść podstawowych dokumentów procesu bolońskiego wskazuje na to, że przechodzi się stopniowo na myślenie w kategoriach efektów kształcenia, z naciskiem na pomoc w zdobywaniu wiedzy i umiejętności oraz kształtowanie postaw. O ile w wielu zadaniach, związanych z procesem bolońskim, trudno filozofom i socjologom konkurować z naukami ścisłymi, to tego wyzwania nie powinni się obawiać.

Poza kanonicznymi treściami filozoficznymi i socjologicznymi studenci obydwu kierunków przygotowani są do zadań społecznych, jakie podejmą w życiu zawodowym. W ramach Instytutu Filozofii realizowane są, np. tematy badawcze z zakresu: antropologii miast, środków przekazu i teorii komunikacji, teorii polityki, procesów kulturowo-cywilizacyjnych określanych jako „płynna nowoczesność”, problematyki wartości w świecie konsumpcji, etyki biznesu i bioetyki, wolności i wartości, prakseologii i etyki społecznej, kognitywistyki i informatyki oraz filozofii umysłu, filozofii przyrody i filozofii religii.

Instytut Socjologii współpracuje z jednostkami samorządu terytorialnego i lubelskimi organizacjami pozarządowymi. Prowadzi wiele badań stosowanych, mających na celu rozwiązywanie określonych problemów społecznych, analizę sposobów funkcjonowania instytucji czy określonych problemów, dotyczących jakości życia mieszkańców Lubelszczyzny. Niektóre z badań są prowadzone ze środków pozyskanych z Unii Europejskiej bądź pozyskiwanych w ramach współpracy z administracją rządową czy samorządową. Biorąc pod uwagę aspekt dosto-

sowania studentów do życia w nowoczesnej Europie, przydatne są zwłaszcza niektóre pola badawcze, jak np.: socjologia transformacji, socjologia polityki, problematyka społeczeństwa obywatelskiego i dialogu społecznego, funkcjonowanie rynku pracy, organizacja przedsiębiorstw, zachowania konsumenckie, procesy narodotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej, społeczne wymiary polskiej transformacji, zagadnienia migracji i problemów demograficznych.

Absolwenci obydwu kierunków orientują się w złożonej rzeczywistości, mają zdolność przewidywania, trafnego formułowania hipotez, są elastyczni i otwarci na zmiany – co pozwala im również odnaleźć się na rynku pracy. Według danych statystycznych, ani socjologowie, ani wbrew utartemu przekonaniu – filozofowie – nie znajdują się na czele listy kierunków kształcących późniejszych bezrobotnych. To pozwala z nadzieją patrzeć w przyszłość, która – wprawdzie nieporównywalna do okresów heroicznych – będzie trudnym i mozolnym czasem dostosowywania do europejskich standardów kształcenia. W tym obszarze ogólna wiedza filozoficzna i socjologiczna, ale również znajomość europejskiej kultury i sztuki oraz umiejętność trafnego wyprowadzania wniosków z historii jest nie do przecenienia. Trzeba mądrości, by pamiętać – zacytuję na koniec raz jeszcze słowa pioniera środowiska filozoficznego na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej – prof. Narcyza Łubnickiego:

„Nie wolno podciągać pod jeden strychulec myśli, uczuć, dążeń wszystkich ludzi.[...] Ta różnorodność nadaje blask i wielobarwność kulturze ludzkiej”.

Środowisko filozoficzne i socjologiczne Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z racji swojej historii, niełatwej przecież, jak i w trosce o teraźniejsze miejsce nauk filozoficznych i socjologicznych, ma szczególne zobowiązanie, by odważny – wówczas – postulat prof. Narcyza Łubnickiego czynić praktyką akademicką.

SUMMARY

The introductory article of this special issue written by Dean Teresa Pękala has a historical character and it is the attempt to present the intellectual atmosphere of the philosophical and sociological circles of the Department. The author defines the uniqueness and method of the scientific research in both of these Departments and carries out a retrospective view of the research area of the present and former research workers. The review is accompanied by the reflection on the relevance of presented visions of humanity and science in the context of their philosophical conceptions. The second part of the text is devoted to a brief characterization of the education quality, the academic staff, curriculums, and teaching basis in the Department. Final remarks, being the summary of the article, invite to a thoughtful reflection on the role of philosophy and sociology in the process of shaping social and cultural reality.

TERESA PEKALA

Wydział Filozofii i Socjologii UMCS w Lublinie. Tradycja i współczesność

7

Philosophy and Sociology Department UMCS in Lublin. Tradition and the Present Day 7

CEZARY MORDKA

Wydział Filozofii i Socjologii. Historia i współczesność 13

Philosophy and Sociology Department. History and the Present Day 13

BOHDAN DZIEMIDOK

Teoretyczne i praktyczne kłopoty z wolnością człowieka 25

Theoretical and Practical Problems with Human Freedom 25

KRYSTYNA WILKOSZEWSKA

O możliwości dzielenia doświadczeń. Perspektywa transkulturowa 47

Sharing Experiences Possibility. Transcultural Perspective 47

STANISŁAW JEDYNAK

Williama Jamesa filozofia wychowania 55

William James's Philosophy of Education 55

KAZIMIERZ JODKOWSKI

Filozoficzny i metodologiczny fundament koncepcji protofizyki

Jana Czerniawskiego 63

Philosophical and Methodological Basis of Jan Czerniawski's

Protophysics Conceptions 63

ANDRZEJ BRONK

Kategoria godności człowieka 77

The Category of Human Dignity 77

JANUSZ MARIAŃSKI

Permisywizm i relatywizm moralny młodzieży maturalnej 97

Permissiveness and Moral Relativism of Secondary School Graduates 97

MARIA LIBISZOWSKA-ŻÓŁTKOWSKA

Dlaczego odchodzą? Studenci mówią „nie” Kościołowi katolickiemu.

Analiza wyników badań empirycznych 121

Why do they leave? Students say “no” to the Catholic Church. The Analysis

of the Empirical Research Results 121

ZDZISŁAW CACKOWSKI

Warząchewka – Włocławek – Moskwa – Paryż 135

Warząchewka – Włocławek – Moscow – Paris 135

ANDRZEJ NOWICKI

O dostojeństwie katedr filozoficznych 153

The Dignity of Philosophy Departments 153